

ГЛОБАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: УТОПІЯ ЧИ ПЕРСПЕКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ?

Аналізується перспектива становлення громадянського суспільства загальнопланетарного масштабу. Оцінюються передумови для формування та розвитку суспільства глобального формату. Окреслюються чинники, які сприяють інтеграції національних громадянських суспільств. Визначаються перешкоди, які стоять на заваді об'єднанню національних громадянських суспільств у глобальну цілісність.

Ключові слова: глобальне громадянське суспільство, глобальні проблеми, неурядові організації, соціальні мережі.

Хома Наталья Михайловна, доктор политических наук, Львовский государственный университет им. Ивана Франко

Глобальное гражданское общество: утопия или перспективная реальность?

Анализируется перспектива становления гражданского общества общепланетарного масштаба. Оцениваются предпосылки для формирования и развития общества глобального формата. Определяются факторы, которые способствуют интеграции национальных гражданских обществ. Определяются препятствия, которые препятствуют объединению национальных гражданских обществ в глобальное целое.

Ключевые слова: глобальное гражданское общество, глобальные проблемы, неправительственные организации, социальные сети.

Khoma Nataliya, D. Sc. in Political Sciences, associate professor of department of theory and history of political science chair, Ivan Franko National University of Lviv

Global civil society: utopia or reality perspective?

The perspectives of civil society on a global scale. Assessed the preconditions for the formation and development of the society in this format. The factors that contribute to the integration of national civil societies. Identify obstacles that hinder the unification of national civil societies in the global whole.

Keywords: global civil society, global issues, NGOs, social networks.

Одним із сучасних трендів є реалізація проекту розбудови громадянського суспільства глобального масштабу. Наскільки реалістичним є розбудова цього проекту – дискусійне питання. Підставами для обговорення можливості ефективної розбудови глобального громадянського суспільства є стійкі традиції національних громадянських суспільств у багатьох країнах світу, розширення глобалізованих соціальних мереж, пришвидшення інформаційних обмінів. Ці процеси вийшли за національні межі, намагаються закріпитися у загальнопланетарному форматі.

Проблематика глобального громадянського суспільства перебуває у площині наукових інтересів низки зарубіжних (Дж. Арквілл, Х. Булл, Дж. Кін та ін.) і вітчизняних дослідників (Т. Бельська, М. Бунік, Р. Войтович, М. Здоровега, А. Карась, О. Кіндратець, А. Колодій, І. Нерубащенко, Я. Пасько, В. Співак, В. Степаненко, К. Трима, М. Шепелев та ін.). Ними зроблено кроки до концептуалізації глобального громадянського суспільства, що лише починає викристалізовуватися як об'єкт дослідження. Цей політичний інститут, на нашу думку, є надзвичайно суперечливим щодо можливості повноцінної реалізації, тому нашим дослідницьким завданням є пошук "за" та "проти" реалізації такого загальнопланетарного проекту. Ми спробуємо визначити, наскільки реалістичною у цілому є перспектива ефективного втілення глобального громадянського суспільства у суперечливих реаліях розмаїття культур, плетива міжнародних інтересів, великої кількості невизначеностей у всіх сферах життєдіяльності та інших чинників.

Ідея глобального громадянського суспільства започаткована І. Кантом, який допускав виникнення права світового громадянства, що сполучає громадян і держави у співдружність держав ("універсальне громадянське суспільство"). Сучасний дослідник Дж. Сміт використовує на окреслення предмета нашого дослідження поняття "світове громадянське суспільство" [4]. Вітчизняний політолог М. Бунік виводить концепт "міжнародне громадянське суспільство"; він підкреслює, що використання поняття "громадянське суспільство" не обмежується моделюванням внутрішньої політики та трансформаційних процесів окремих країн, адже воно "вийшло за межі національних держав", ставши міжнародним або світовим громадянським суспільством [2, 212]. Паралельно циркулюють поняття "мегасуспільство", "всепланетне людство", "світове суспільство" і под. Цим ми констатуємо відсутність наукового консенсусу – починаючи від термінологічного маркування найменування співпраці громадськості поза національними суспільствами, політиками й економіками.

Сьогодні глобальне громадянське суспільство як політичний інститут не достатньо концептуалізоване. Причиною цього може бути багатовимірність глобалізаційних процесів, їхні суперечності на

національному й транснаціональному рівнях. Неузгодженою бачиться дослідникам і роль глобального громадянського суспільства: чи воно виступає у ролі обмежувача повноважень держав, чи робить політичні інститути більш відповідальними?

За характеристикою М. Шепелева, "глобальне громадянське суспільство стало транскордонною мережею груп, клубів, людей, національних і міжнародних організацій" [6, 35]. Видається, що інститути глобального громадянського суспільства мали б об'єднувати в планетарному масштабі соціально активних громадян, здатних накопичувати позитивні інституційні ініціативи та пропозиції рішень, а також конкретні умови для реалізації відповідних проектів. Ці інститути значимі задля забезпечення соціальної підтримки розробки та реалізації середньо- і довгострокових стратегій, що охоплюють великий спектр соціальних інтересів. Метою інститутів глобального громадянського суспільства, на нашу думку, є утворення широкої соціальної коаліції для громадського контролю за ефективним використанням ресурсів.

Визначимо основні переваги глобального громадянського суспільства, які можуть сприяти його еволюції, та ті чинники, які позитивно впливають на цей процес:

— в останні десятиліття стрімко поширилися різноманітні глобальні кризи, які зумовлюють появу загальних інтересів і можуть продукувати усвідомлення єдиної ідентичності в усіх землях;

— побудова глобального співтовариства, що діятиме на засадах наднаціонального політичного простору, потенційно сприятиме якщо не вирішенню глобальних проблем, то пом'якшуватиме їх наслідки;

— характер глобальних проблем призводить до появи суспільних акторів, що вимагають міжнародного колективного управління цими проблемами не лише силами національних урядів та урядових міжнародних організацій. Деякі глобально важливі рішення (наприклад, захист біосфери, нерозповсюдження і невикористання ядерної зброї) вимагають асоційованої дії на глобальному рівні;

— конструювання та дієве функціонування глобального громадянського суспільства уможлиблюється зацікавленістю людей у забезпеченні особистісної та планетарної безпеки;

— глобальний формат громадянського суспільства можна розглядати й як невід'ємну частину глобалізаційних перетворень, які вже не зупинити. Глобальне громадянське суспільство окремі дослідники трактують як реакцію на глобалізацію;

— наявність глобального громадянського суспільства може зумовити стирання національних кордонів за рахунок появи т. зв. "світового громадянства" із рівними для усіх правами та свободами. Це доволі фантастична мрія, яка пропонувалася ще греками доби еллінізму, і людство за понад два тисячоліття не наблизилося до такого формату у загальнопланетарному масштабі. Зрозуміло, що у глобальному світовому просторі задля можливості циркуляції без фактичних кордонів зацікавлені громадяни тих держав, які сьогодні мають утруднене візовими перепонами пересування;

— інформаційне суспільство швидко еволюціонує, виникають нові, незатратні способи транскордонного спілкування, зросла роль Інтернету у повсякденному житті громади. Віртуальна комунікабельність (комунікативна діяльність) перетворилася у потребу. Кожен учасник мережі має можливість спілкуватися з великою кількістю людей, впливати на них, мобілізувати їх. Віртуальна комунікація нівелює проблему нерівноправності, що існує в масовій комунікації між елітою та масою, адже у віртуальній комунікації всі рівноправні);

— розвиток згаданих вище горизонтальних зв'язків у глобальній комунікації сприяє формуванню чіткої соціально-політичної позиції, впливає на можливість швидко зорганізуватись і мобілізуватись – перейти до активних дій на захист власних чи колективних інтересів;

— завдяки глобальній громадянській співпраці недержавних суб'єктів уможлиблюється створення єдиної бази пропозицій і критики щодо тих чи інших ситуацій, рекомендацій щодо прийняття рішень та можливих шляхів їх реалізації;

— зникають "інші" як характеристика глобальної соціальної системи майбутнього (підхід вітчизняного соціолога Т. Цимбала) [5];

Водночас чимало науковців і громадських активістів дотримуються думки, що побудувати глобальне громадянське суспільство неможливо. Створення такого типу соціального утворення дуже часто відносять до утопічних теорій, наводиться низка аргументів для підтвердження такої песимістичної гіпотези. Спробуємо виділити основні застереження щодо реалістичності розбудови глобального громадянського суспільства та окреслимо основні перешкоди його розвитку:

— для сучасної людини характерна відсутність глобального способу мислення, вона вузько сконцентрована на локальних проблемах;

— у глобальному громадянському вимірі нівелюється невелике, локальне утворення, прерогатива надається великому організму. Як наслідок – знецінюється самобутність й індивідуальність певної території (територій);

— відбувається нав'язування чужорідних, невластивих принципів врядування, диктування правил гри, насаджування чужорідних моделей політичної (і не тільки) культури. Цінності кожної спільноти відрізняються та залежать від багатьох чинників; сформувані єдиноприйнятні цінності для єдиного земного суспільства є не видається можливим, бо в кожній нації є власні пріоритети та переконання; діалог культур є ускладненим, крос-культурна взаємодія не має загальної підтримки;

— традиції громадянського активізму розвинуті у країнах Північної Америки, Західної Європи. Натомість, у великих, зазвичай густонаселених регіонах (Африка, деякі регіони Азії та ін.), громадян-

ське суспільство не розвивається. Не всі країни є відкритими та хочуть сприяти розвитку громадянського суспільства навіть у національному масштабі. Планета не є готова до розвитку глобального громадянського суспільства через надто відмінні у різних країнах традиції демократичної громадянської участі. Маємо нерівномірність активності учасників громадянського суспільства. Наприклад, лише на африканському континенті проживає близько 50 націй і народностей, 3 тис. племен [4, 140-141]; умови для укорінення громадянської традиції є несприятливими: державні кордони досі подекуди умовні; розвиваються переважно авторитарні режими; низький рівень економічного життя, сильні міжетнічні суперечності, низький рівень освіти та под.;

— недостатня компетентність громадськості, яка входить до структур міжнародних центрів прийняття рішень; як наслідок – некваліфіковані рішення, виникнення додаткових проблемних ситуацій, неефективний розподіл людських і матеріальних ресурсів;

— існування різних культурних полюсів, подекуди категоричне небажання приймати іншу, культурно-відмінну, сторону (міжнародний тероризм, релігійний екстремізм та ін. прояви);

— неосвідченість великої частини землян, розрив у доходах, нерівність доступу до соціальних, економічних, освітніх послуг, інші соціальні проблеми закономірно породжують відмінні інтереси народів планети;

— у багатьох країнах зростає вплив націоналістичних рухів, які намагаються боротися проти засилля "чужого" контенту у національне середовище. Культурне відродження багатьох націй сприяє концентрації уваги на власній спадщині, підтримці національних традицій. Це входить у певний конфлікт із намаганням деякої уніфікації землян задля реалізації завдань глобального громадянського суспільства;

— входження представників глобального громадянського суспільства в міжнародні організації може мати негативні наслідки для демократії, адже коли цивільні громадяни стають управлінцями, вони втрачають раніше отриманий "позитивний потенціал інакомислення" [1, 13];

— вище ми зазначали, що формування глобального громадянського суспільства уможливило завдяки сучасним інформаційним технологіям, які стирають кордони. Але за невпинного зростання можливостей передачі, обміну інформацією, дедалі гостріше постає проблема цифрової нерівності – різниці в доступі громадян до соціальних, економічних, освітніх, культурних та інших послуг за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;

— за величезної прірви у соціальних показниках країн світу, культурною відмінністю між народами, спостерігаємо байдужість одних країн (країн розвинутої економіки) до проблем інших (особливо країн, що розвиваються);

— реалізація проектів глобального громадянського суспільства передбачає реформістський розвиток країн, але не всі країни готові до реформ. Багато з них в умовах свого рівня розвитку не знайомі з механізмами реформ; національні системи не готові підлаштуватися під глобальні вимоги;

— для того, щоб об'єднатися в одне глобальне громадянське суспільство, людям потрібно отримувати об'єктивну інформацію про стан справ, що не є можливим в умовах ведення в сучасному світі агресивних інформаційних воєн.

У контексті окреслених характеристик процесу можливої еволюції глобального громадянського суспільства згадаємо підхід німецького дослідника А. Кляйна, який виділяє три моделі міжнародної політики (реальна, інтернаціональна та космополітична) [7]. Якщо реальна модель опирається на необмежений суверенітет національних держав, НГО виконують дорадчу функцію, інтернаціональна – вже визнає великий вплив міжнародних організацій і НГО, то космополітична модель відводить суб'єктам глобального громадянського суспільства, зокрема НГО, роль акторів міжнародного громадянського суспільства, які оспорожують політичну домінантність національних держав.

Більшість дослідників схиляються до реальної моделі, скептично оцінюючи можливість впливу НГО. 1) піддається сумніву самостійність НГО як соціальних чи політичних акторів; 2) НГО є дуже строкатими за характером, що ускладнює взаємодію (емансиповані, консервативні, прогресивні, авторитарні, неоліберальними та ін.). Тому слушною є думка, що маємо радше гетерогенний набір окремих акторів і "інтернаціоналізоване, але не інтернаціональне громадянське суспільство" [8, 59].

Отже, на нашу думку:

1) глобальне громадянське суспільство могло б стати новою моделлю розвитку, яка дозволила б кардинально збільшити інвестування в людський потенціал і забезпечення соціального середовища за скорочення участі в цьому держави та залученні нових акторів; воно є бажаною формою всесвітньої асоціації людей, народів, транснаціональних спільнот;

2) з огляду на невизначені перспективи інституціоналізації владних (централізованих) структур на глобальному рівні, можна прогнозувати, що на ньому оперуватимуть "м'які" форми регулювання – міжнародний клас експертів та інші форми організації громадянського суспільства. Але суб'єкти глобального громадянського суспільства, зокрема міжнародні НГО, залишаються маргінальними акторами, у кращому випадку з непрямим впливом на окремі аспекти (між)державного прийняття рішень. Політична сфера є здебільшого закритою для недержавних організацій;

3) безумовно, під впливом глобалізації громадянське суспільство розширюється, утворюються транснаціональні співтовариства, транснаціональні неурядові організації, глобальні рухи, міжнародні наукові та професійні асоціації тощо. Тобто формується унікальний суспільний простір, удоскона-

люються основні загальні права, робиться спроба запобігти глобальним загрозам без участі держав. Але реалістична оцінка цього процесу свідчить про ще доволі нечітку перспективу генези феномена глобального громадянського суспільства, яка обтяжена численними гальмівними механізмами.

Література

1. Афонін Е. Глобальне громадянське суспільство як феномен сучасного глобального світу / Е. Афонін, Т. Бельська // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. – 2013. – № 4. – С. 10-16.
2. Буник М. З. Принципи моделювання громадянського суспільства як системи соціально-політичних відносин : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 / Микола Зиновійович Буник; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2006. – 19 с.
3. Сидоренко С. В. Політичне протистояння стратегії "зміцнення громадянського суспільства" в країнах Африки / С. В. Сидоренко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2013. – № 55. – С. 139-151.
4. Сміт Дж. Світове громадянське суспільство? Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал [Електронний ресурс]: Незалежний культурологічний часопис "І". – № 21. – 2001. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/smith.htm>.
5. Цимбал Т. В. Зникнення "інших" як ознака глобальної системи / Т. В. Цимбал // "Шевченківська весна": Матеріали міжн. наук.-практ. конф. – Вип. IV. Ч. 1. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. – С. 171–173.
6. Шепелев М. Глобальне громадянське суспільство як концепт і соціальна реальність / М. Шепелев // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. – Серія "Міжнародні відносини". – 2013. – Вип. 33. – С. 25-38.
7. Klein A. Der Diskurs der Zivilgesellschaft: Politische Hintergründe und demokratietheoretische Folgerungen, Opladen, 2001.
8. Kößler R., Melber H. Chancen internationaler Zivilgesellschaft. Suhrkamp Verlag. – Frankfurt am Main, 1993.

References

1. Afonin E. Hlobal'ne hromadyans'ke suspil'stvo yak fenomen suchasnoho hlobal'noho svitu / E. Afonin, T. Byel's'ka // Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydenti Ukrainy. – 2013. – № 4. – S. 10-16.
2. Bunyk M. Z. Pryntsypy modelyuvannya hromadyans'koho suspil'stva yak systemy sotsial'no-politychnykh vidnosyn : avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.01 / Mykola Zynoviyovych Bunyk; L'vivs'kyy natsional'nyy universytet im. I. Franka. – L., 2006. – 19 s.
3. Sydorenko S. V. Politychne protystoyannya stratehiyi "zmitsnennya hromadyans'koho suspil'stva" v krayinakh Afryky / S. V. Sydorenko // Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. – 2013. – № 55. – S. 139-151.
4. Smit J. Svitove hromadyans'ke suspil'stvo? Mizhnarodni hromads'ki rukhy ta orhanizatsiyi i sotsial'nyy kapital [Elektronnyy resurs]: Nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys "Yi". – № 21. – 2001. – Rezhym dostupu: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/smith.htm>. – Nazva z ekrana.
5. Tsymbal T. V. Znyknennya "inshykh" yak oznaka hlobal'noyi systemy / T. V. Tsymbal // "Shevchenkivs'ka vesna": Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. – Vyp. IV. Ch. 1. – K. : Kyiv's'kyy natsional'nyy universytet im. T. Shevchenka, 2008. – s. 171–173.
6. Shepelyev M. Hlobal'ne hromadyans'ke suspil'stvo yak kontsept i sotsial'na real'nist' / M. Shepelyev // Visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka. – Seriya "Mizhnarodni vidnosyny". – 2013. – Vyp. 33. – S. 25-38.
7. Klein A. Der Diskurs der Zivilgesellschaft: Politische Hintergründe und demokratietheoretische Folgerungen, Opladen, 2001.
8. Kößler R., Melber H. Chancen internationaler Zivilgesellschaft. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1993.